

Szak- és felnőttképzés a szomszédos államokban

- Csete Örs előadása a Köztársasági Elnök felkérésére,
a Sándor-palotában 2008. november 28-án rendezett konferencián –

Tisztelt Elnök Úr, Hölgyeim és Uraim!

„... Le kell számolni az illúziókkal! Más tervekkel is készen kell állanunk, mint a belső tömbök fele való népesség-átirányítás. (...) Sajnos tudomásul kell vennünk, hogy a kiemelten hátrányos területeken hosszú távon etnikailag csak az marad meg, aki tömbterületre vagy Magyarországra költözik. A közeljövőben igen nagy asszimilációs veszteségekre kell felkészülnünk a határon túli területek mindenikében. Minden hűséges szolgálatunk és cselekedetünk mellett látnunk kell, hogy teljes értékű identitásörző nagy és kisközösség nem hozható létre. Ezt kimondani még nem vagyunk felkészülve, mert teljes destrukciós sokkot okozna...”

Vetési László szórvány-szakértő idézett szavai az alsóbodoki szórványtanácskozáson hangzottak el. Amikor határon túli magyar iskolaügyről, különösen szak- és felnőttoktatásról gondolkodunk, kimondva - kimondatlanul tudjuk, hogy a XXI. század Európájában mindennek van egy erőteljes **migrációs vetülete** is. Vetési szavainak nem pusztán a szórványügy szempontjából, hanem a szak- és felnőttképzés és annak origója, a munkaerő piac vonatkozásában is vannak tanulságai. Mielőtt erre rátérnék, röviden áttekintem a szomszédos államok szak- és felnőttoktatását.

Felvidéken 14 magyar és 40 vegyes tannyelvű szakiskola működik, ami mintegy 18 ezer magyar tannyelvű szakképzési osztályban tanuló diákot jelent. Közülük kevés a szakközépiskolás, és aránylag sok a szakmunkás, ami azért baj, mert ez utóbbiak nem tesznek érettségit, és ez erősíti a magyarság szlovákokhoz viszonyított alacsonyabb képzettségi szintjét. (A szakiskolások száma 20 év alatt 10%-al csökkent, a szakmunkásképzősök száma ugyanezen idő alatt 25%-al növekedett.) A szakképzésben a szlovák iskolák fejlődnek, a magyarok stagnálnak, így például 1996-ig a szlovák tannyelvű szakiskolák száma megduplázódott, míg a magyaroké csak 18%-al lett több.

A felnőttképzést 80%-ban cégek illetve a magyarok esetén részben civil szervezetek végzik, legdivatosabb a számítógép kezelő, a menedzsment – marketing illetve a személyiségfejlesztő képzés. Jellemző módon azonban ezek a képzések bár divatosak, de az egyén munkaerő piaci esélyein jelentősen nem javítanak.

Kárpátalján a 16 szakképző intézményből csak ötben tanulhatnak magyarul a diákok, létszámuk még a 600 főt sem éri el. Az egyik legnépszerűbb a Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskola, ahol a három szakosodási lehetőségéből csak az egyikben lehet anyanyelvi képzésben részesülni, ezért a magyar diákok fele ukrán osztályokban tanul. Ez a helyzet plasztikusan mutatja a kárpátaljai magyar nyelvű szakképzés legaktuálisabb problémáját: a szűkös kínálatot, melyet kiegészít az esetlegesség és az, hogy nem tudnak piacképes képzéseket nyújtani. További gondot jelent, hogy a vegyes tannyelvű intézményekben a magyar képzéseknek nincsen igazi gazdája, felelőse.

A felnőttképzés még gyermekcipőben jár egész Ukrajnában, nem történt igazi elmozdulás a területen az utóbbi évtizedekben, elsősorban a munkanélküliek át és továbbképzésével foglalkoznak. Ezek a képzések elsősorban állami keretekben szerveződnek Magyar nyelven folyó továbbképzések három intézményben vannak, jellemzően ezek nyelvi kurzusokat és ECDL bizonyítványt kínáló informatikai képzéseket szerveznek, miközben a valódi munkaerő-piaci

kereslet a járásban - a felsőfokú végzettséget igénylő szakmákat most kihagyva - varrónők, pultosok, hegesztők és könyvelők iránt mutatkozna.

Délvidéken a felvidéki szakképzéssel ellentétes folyamat játszódik le. Sokáig a szakmunkásképző iskolák voltak a legvonzóbbak, de az utóbbi években a tendencia megfordult: jelentősen csökkent (36%-al) az ide jelentkező fiatalok létszáma és megnőtt a szakközépiskolát választóké. Egyre többen tanulnak tovább magyarul, az általános iskolát végzetek háromnegyede választott a magyar tannyelvű képzési kínálatból. Középfokon, magyar tannyelven a 2004/2005-ös tanévben 12 község 34 középiskolájában folyt oktatás (10 gimnáziumban, 23 szakközépiskolában és szakmunkásképzőben, valamint egy művészeti középiskolában). A magyar szakoktatás legnagyobb gondja a magyar nyelvű tankönyvek, szakkönyvek, szótárak és módszertani anyagok hiánya.

A felnőttképzés Kárpátaljához hasonló helyzetben van: még nem foglalkoznak érdemben vele országos szinten, hiányzik a törvényi szabályozás. A helyzetet jellemzi, hogy az oktatási minisztériumban egyetlen személy felelős a területért. Magyar nyelvű tanfolyamokkal jelenleg civil szervezetek foglalkoznak, elsősorban ECDL és nyelvi kurzusokat szerveznek.

Erdélyben a magyar nyelvű szakképzés helyzete szoros összefüggésben van az adott területen élő magyarok számával. A székelyföldi régióban széles képzési kínálatot találunk, Erdély többi részein pedig elsősorban a nagyobb városokban található anyanyelvi szakképzési lehetőség. A magyar nyelven tanuló diákok háromnegyede középiskolában és csupán egynegyede (10.800 diák/2005 tanév) tanul szakiskolában. Valószínűleg sokkal többen vannak a szakiskolai képzésben, de a szűk anyanyelvi kínálat miatt (egész Erdélyben csak 17 szakiskolában van magyar tagozat) sokan kénytelenek román iskolát választani. Ez jellemzően az asszimilációval amúgy is veszélyeztetett szórvány vidékeken fordul elő, ahol nincs elég jelentkező anyanyelvi osztályok indításához.

A felnőttképzés rendszere 2006-ra teljesen kiépült, átfogó EU normáknak megfelelő törvényi szabályozás alapján. A szolgáltatók között domináns a magáncégek jelenléte, őket a civil szervezetek követik; jellemzően az oktatási intézmények nem tudnak/tudtak elég hatékonyan reagálni a munkaerő-piaci kihívásokra. A romániai felnőttképzésre jellemző, hogy a szolgáltatók és a szolgáltatást igénybe vevők elsősorban a munkaerő-piaci kihívásokra próbálnak reagálni, kevésbé fontos számukra az oktatás nyelve. A leggyakoribb képzések: biztonsági őr, pincér, kereskedelmi dolgozó és szakács.

Valamennyi szomszédos állam **szakképzéséről** elmondható, hogy – Magyarországhoz hasonlóan – a szakoktatás presztízse meglehetősen alacsony. A normatív finanszírozás miatt a létszámaikat megemelő, elméleti képzést nyújtó középiskolákba (gimnáziumokba) a korábbiaknál könnyebb bekerülni, így a „maradék elven” szakiskolába iratkozó *gyerekanyag gyenge*, a szakmaszerzés iránt sokszor kevésbé motivált. A *vegyes tannyelvű iskolákban* a magyar tagozat rendszerint „mostohagyerek”, az a hely, ahova könnyebb bekerülni, ezért a leggyengébben tanuló magyarul alig tudó diákok is olykor itt kezdik tanulmányaikat, ami tovább rontja a színvonalat. A *vegyes tannyelvű iskolákban* a „magyar tagozatosság” gyakran látszat, ahol a magyar nyelv használata pusztán a magyar irodalom- és nyelvtanórákra terjed ki.

A szakképzés erősen diverzifikált jellege miatt sem a képzés, sem az oktatói humán erő, sem a tankönyvek teljes spektruma *nem áll magyar nyelven* bárhol és bármikor rendelkezésre. A szűkebb szakmaválaszték, a kevés illetve nehezen megközelíthető önálló magyar szakképző intézmény, valamint egy későbbi jobb karrier reménye okán a szomszédos országok magyar diákjainak körülbelül *fele nem magyar tannyelvű osztályokban* tanul.

A szomszédos országokban a **felnőttképzés** a szabályozottság valamint az intézményrendszer vonatkozásában az EU-tag országokban fejlettebb, míg Szerbiában és Ukrajnában kevésbé az. A

felőttképzést nagyrészt profitérdekelt *vállalkozások* végzik, az átképzésre csekély az érdeklődés, inkább „gyorstalpalók” elvégzésére, a szakképesítést igazoló papír megszerzésére van igény, általában munkahelyi készítésre.

Mivel a felőttképzés túlnyomórészt *nem magyar nyelvű*, a magyar nyelvű felőttképzésbe a civil szervezetek illetve oktatási intézmények a közelmúlt óta igyekeznek bekapcsolódni. A magyar nyelvű felőttképzés közös stratégiáját a Pannonforrás program keretében szervezkedő (túlnyomórészt magyarországi állami és határon túli civil) szervezetek próbálják megalkotni. Kérdés, hogy bármiféle közös stratégia gyakorlatba ültetésére mekkora reális esély van a résztvevők államainak eltérő oktatásszerkezeti-, jogi-, politikai adottságait valamint az oktatásirányítók egyéni érdekeit figyelembe véve.

Két szembeötlő hiányossága van a határon túli szak- és felőttképzésnek, amelyek részben magyarországi közreműködéssel aránylag könnyen orvosolhatók lennének.

Egyrészt a szomszédos államok magyar tannyelvű képzéseinek - és itt nem pusztán az iskolarendszerű képzésre gondolok! – *saját* (tehát nem az adott államéba belesimuló) *fejlesztési stratégiája nincsen*. Az egy államon belül érintett képző intézmények közötti kapcsolat ma túlnyomórészt informális alapú, és nem változott formálissá.

Másrészt bár a magyarországi és a szomszédos államokbeli magyar tannyelvű iskolák között lokális kapcsolatok léteznek, ezekből *nem alakult ki egy*, az egész régió magyar tanintézményeire kiterjedő, a kölcsönös osztálykirándulások színvonalát meghaladó *szakmai tartalmú, oktatási együttműködés*, például magában a tanintézményekben folytatott gyakorlati képzés vonatkozásában. És rendkívül ritka a Patyomkin – kapcsolaton kívül élő tartalommal is bíró együttműködés a szomszédos államok magyar tannyelvű iskolái, így például egy erdélyi és egy felvidéki tanintézmény között.

Miért nincsen összmagyar értelemben „globális”, a magyar állam által támogatott *cserediák kapcsolat* a magyarországi és a határon túli magyar tannyelvű tanintézmények között - így különösen a középfokú szakképzés gyakorlati képzési terminusában? Ha lenne, évente több száz diák juthatna el például az alföldről a faipari képzés székely fellegváraiba, vagy jöhetne éppen Sepsiszentgyörgyről Budapestre, cukrásztanulói gyakorlatra? Miért nincsen összmagyar értelemben „globális”, a magyar állam által támogatott *szakoktató cserére* lehetőség a hasonló profilú szaktanintézmények között? A nyelvtudás hiánya ez esetben igazán nem lehet akadály. Pedig a diákoknak bizonyára hasznos lenne a más országból, más nézőponttal és tapasztalattal rendelkező tanárral való időszakos együttmunkálkodás. Miért nincsen összmagyar értelemben „globális”, a magyar állam által támogatott olyan *magyarmentő program*, amely a szórványból, a magyarnak lenni/nem lenni - lét mezsgyéjéről emel ki, és képez ki a szabad magyarországi képzési kapacitást felhasználva szakembereket, például a hiányszakmák területén? Ha lenne, évente több száz embert menthetnénk meg talán magyarnak, de bizonyosan szakképzett munkaerőnek.

Az elmúlt 10 évben Magyarország **a határon túli magyar oktatás ügyére körülbelül 50 milliárd forintnyi összeget fordított**.

Ami e pénz sorsát illeti, megállapítható, hogy a túlnyomórészt ötletszerű, egymással nem szervesülő és *részkérdésekre reflektáló pályázati felhívások* mentén megítélt pénzek általában szétforgácsolódnak, dinamikájuk nem összegződik, és *hatásuk nem bizonyul tartósnak*. Mindez azonban nem csoda, ha nincsen közös partitúra. Ha nem létezik nemzeti minimum, ha *nem létezik a sokat emlegetett nemzetstratégia*. De ha már ez nincs, legalább lenne a magyarságnak egy XXI. századi, technikai vagy humán *brand*-je, ami célt adhatna sokaknak!

Se nemzetstratégia, se *brand*? Így a következő 20 évben is ugyanazokat a problémákat fogjuk elmondani a határon túli magyar oktatás kapcsán, mint amelyeket már 20 éve mondunk: a rosszul felszereltséget, a szakképzett munkaerő hiányát, az államnyelvtudás és a

szaknyelvismeret elégtelenségéből fakadó nehézségeket, a szórványgyermek elveszejtését és folytathatnám mindazt, amit ma hallottunk és hallani fogunk.

A magyarországi támogatásokkal sokan jártak egy kicsit jól, kevesen jártak elég jól, és végső soron Magyarország nemigen járt sehogy sem. Az 50 milliárdból eddig tábortüzeket oltottunk, míg körülöttünk lassan leég a fél erdő. **A létező magyar lokalitások világából alig-alig sikerült elmozdulni a vágyott összmagyar globalitás irányába.**

Az elmúlt 10 évben kifejezetten **a határon túli szak- és felnőttképzésre számításaim szerint a fenti összeg 6 százaléka**, mintegy 3 milliárd forint magyarországi támogatás jutott.

Magyarország, amikor ezeket a forrásokat biztosította a szomszédos országok magyarságának, azt hagyományosan az alkotmányban rögzített kötelezettségeivel indokolta, és ezekért a vissza nem térítendő támogatásokért *cserébe soha sem kért semmit*. Nem elszámolási ügyletekre gondolok itt, hanem pusztán arra, hogy Magyarország sem a cégexpansziós, sem az agy- illetve, munkaerő elszívó érdekeit a határon túlra szánt pénzek segítségével nem törekedett érvényre juttatni.

Sokan úgy tartottuk, hogy ez igen csekély ár volt azért a munkaerőért, amely a szomszédos országokból Magyarországon legálisan vagy illegálisan dolgozott. Azonban *ez a folyamat mára véget ért*: egyre kevesebbeknek célszág a gazdaságilag vergődő Magyarország, ma ésszerűbb otthon maradni Szlovákiában, Romániában vagy továbbmenni Európa más országai felé. Sőt, ma már nem csak vállalkozó honfitársaink egy részének előnyösebb céget alapítani (és adózni) Dunaszerdahelyen mint Győrben, hanem hajdú-bihari mozgékony kőműveseinknek is érdekesebb szakmunkát végezni (és adózni) Nagyváradon, mint Berettyóújfaluban.

Nyilvánvaló, hogy a szak- és a felnőttképzés valamint a munkaerő piac összefügg. Az is nyilvánvaló, hogy a határon túli oktatásügy és a magyarországi támogatáspolitikája testvérek. És azt is tudjuk mindnyájan, hogy Magyarországnak szüksége van a hiányszakmákban szakképzett, magyarul beszélő, szülőképes korú, *itt adózó és itt vásárló munkaerőre*. A virtualizálódó határok korában egyre kevésbé érdemes szemérmesen elhallgatni, hogy ez a szomszédos országokból oldható meg a leggyöngyösebben. A kérdés egyre kevésbé az, hogy *meg lehet-e tenni*, hanem inkább az, hogy **mindez sodródással vagy egy stratégia mentén következik-e majd be?**

„Hosszú távon etnikailag csak az marad meg, aki tömbterületre vagy Magyarországra költözik...” - mondta májusban a Felvidéken az erdélyi Vetési László. Megdöbbentő és tragikus a felismerés attól az embertől, aki életét tette a szórványügyre.

Az ő szavait kiegészítve úgy látom, **a magyarság csak összefogózáva, tömbben maradhat talpon a XXI. században. És ez mind több és több szálon összekapaszkodó oktatásügyet, intézményrendszert, és - nem utolsó sorban! - emberi szíveket jelent**. Ehhez azonban meg kell alkotni a stratégiát, amely a nagy cselekvésekre feljogosít. Ki az, akinek lesz bátorsága felemelni ehhez a tollat?

Köszönöm a figyelmüket!